

روایت روزنامه شفق سرخ از مؤسسات خیریه (رفاهی - بهداشتی) ایران در دوره رضاشاه

الهام ملک زاده *

چکیده

ایجاد و گسترش مؤسسات خیریه به عنوان یکی از نمودهای تحول اجتماعی پس از مشروطه و مبتنی بر قوانین اساسی جامعه در زمره تحولات مهمی به شمار می آید که در دوره رضاشاه، دولت را در انجام وظایفی جدید مسؤول و ملزم ساخت. این رویکرد تازه، تا پیش از این دوره، توسط هیچ یک از حکومت های ایران مورد توجه قرار نگرفته بود. در هنگام انجام این وظایف نیز، از سوی دولت رضاشاه مواضع مختلفی اتخاذ شد که نشریات، به عنوان یکی از مراجع اصلی انعکاس سیاست های دولت، از عوامل مؤثر روند اجرائی وظایف و مسئولیت های دولت به ایفای نقش پرداختند.^۱ از جمله این نشریات، روزنامه شفق سرخ است که به عنوان یکی از روزنامه های مهم دوره رضاشاه، با انتشار فضای سیاسی و اجتماعی آن روزگار، در انعکاس عوامل و دلایل ایجاد و گسترش مؤسسات خیریه رفاهی - بهداشتی، بیشترین گزارش ها و اطلاعات را در اختیار مردم می نهاد. از این رو می توان روزنامه شفق سرخ را از منابع مهم و قابل اعتنائی دانست که در بررسی و تحلیل موضوع این نوشتار، اساس استناد قرار گرفته است. روایت روزنامه شفق سرخ از چگونگی اهمیت یافتن و لزوم توجه به مؤسسات خیریه رفاهی - بهداشتی، روند اقدامات انجام شده، تنوع فعالیت مؤسسات مذکور، موانع و محدودیت های موجود و نظایر آن، با توجه به شرایط حاکم بر جامعه ایران و سیاست های حاکمیت؛ به همراه نیم نگاهی به جراید و نشریات دیگر، اعم از دولتی و غیردولتی و وجوه افتراق و اشتراک این روایت، در مقاله حاضر ارائه خواهد شد.

واژگان کلیدی

مؤسسات خیریه رفاهی - بهداشتی، رضاشاه، شفق سرخ، سیاست های حاکمیت.

* عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
malekzadeh_elham@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۲/۲۹

تاریخ تایید: ۹۰/۴/۲۰

۱. ساتن، الول، رضاشاه کبیر، ایران نو، ترجمه: عبدالعظیم صبوری، چ افست علمی، تهران، ۳۹ ص

مقدمه

همچون هر جامعه ای دیگر، مطبوعات ایران دوره رضاشاه، با وجود سانسور و مشکلات متعددی که با آن رو به رو بود؛ نقش به سزائی در توسعه و ترویج فرهنگ و معارف نوین، و به طور کلی تنویر افکار عمومی داشت. در واقع روح تحولات و بازتاب این جریان ها را باید در آئینه تمام نمائی تحت نام مطبوعات آن دوره جستجو کرد که این نوشتار با تکیه بر مطالب مندرج در روزنامه شفق سرخ به معرفی مواضع حکومت و عناصر مختلف دخیل در تحولات اجتماعی و فرهنگی ایران، و تأکید بر بخش های مربوط به مؤسسات خیریه رفاهی- بهداشتی؛ همچنین تعاملات مردمی و اقدامات غیر دولتی خواهد پرداخت.

ایجاد و گسترش مؤسسات خیریه، به عنوان یکی از نمودهای تحول اجتماعی پس از مشروطه، مبتنی بر قوانین اساسی جامعه؛ تحول مهمی بود که دولت رضاشاه را در انجام وظایفی جدید موظف و مسؤول می ساخت. امری که تا پیش از آن توسط هیچ یک از حکومت های ایرانی به اجرا در نیامده بود. مراجعه به مطبوعات آن دوره می تواند تا حد زیادی خواننده را با نوع بازخوردهای مردمی چه مثبت، و چه منفی آشنا کند. ضمن اینکه با فضا و بستر اجتماعی اقدامات انجام شده و مشکلات و شرایطی که در پیش روی دست اندرکاران آن بود آشنا سازد. از آنجا که بررسی تمام نشریات و مطبوعات آن دوره، مدّ نظر نگارنده این سطور نیست و پژوهشی وسیع و مستقل را می طلبد؛ تنها به روایت روزنامه شفق سرخ، با توجه به افت و خیزهائی که روزنامه مذکور در دوران انتشار خود به عنوان یک روزنامه وابسته به دولت از یک سو، و مغضوب شدن مدیر مسئول آن یعنی علی دشتی از سوی رضاشاه از سوی دیگر، که مواضع متفاوت دست اندرکاران روزنامه را در پی داشت پرداخته می شود.

روزنامه شفق سرخ

شفق سرخ از جمله اولین نشریاتی بود که در ۱۱ اسفند ۱۳۰۰ هـ.ش، ابتدا به صورت سه شماره در هفته و از آذرماه ۱۳۰۴ هـ.ش، به بعد به طور یومیه انتشار یافت. این روزنامه پیشاهنگ غوغای مستعجل جمهوری رضا خانی شد که به شهرت علی دشتی مدیر مسؤولش نیز منجر گردید. وی که از هواداران جدی رضاخان به شمار می رفت.^۱ در فضائی پر آشوب به دنیای سیاست و مطبوعات وارد شد و الگوی جمهوری آتاتورکی ترکیه را فرا روی ایرانیان قرار داد. کسانی چون رشید یاسمی، سعید نفیسی، نصرا... فلسفی از چهره های نامداری بودند که آثارشان محتوای مطالب شفق سرخ را از مکتبی سیاسی، ادبی، فکری برخوردار نموده بود.

علی دشتی با قلم تند و نیش دار خود، مطالبی که سیاست های دولت را نشانه می گرفت مورد اشاره قرار می داد. از جمله، تلاش برای سمت و سو دادن به افکار عامه، در جهت سیاست های حکومت و تأکید بر جایگاه مهم، غیر قابل انکار و تأثیر گذار شخص رضاخان بود. در بحبوحه آشفتگی های کشور و استعفای رضاخان از ریاست الوزرائی؛ دشتی در مقاله ای در صفحه اول شفق سرخ (۱۹ فروردین ۱۳۰۳) با عنوان «پدر وطن رفت» مخالفان رضاخان را «بوم شومی» نامید که ایران را ویران می خواهند و تهدید نمود که صاحب منصبان رشید ایران به حمایت از رئیس بزرگ خود برخوانند خاست. در این مقاله با اشاره به قهرمانان باستانی ایران و تأکید بر احساسات ناسیونالیستی، رضاخان را قائد

۱. میرزا صالح، غلامحسین؛ یادداشت های روزانه سلیمان بهبودی در: رضاشاه، خاطرات سلیمان بهبودی، شمس پهلوی، علی ایزدی؛ چاپ اول؛ طرح نو؛ تهران: ۱۳۷۲ : صص ۶۳، ۵۹، ۵۶

توانای ملیون و طبقات رنجبر نظام جدید ایران که ذاتاً یک مصلح و ایران دوست به درجه عبادت است معرفی کرد^۱. تصورات وی از رضاشاه به عنوان فردی وطن پرست، فعال و سرشار از غیرت و تعصب، بعد از آن که به دلیل تفاوت های عقیده ای با شاه، مغضوب شد تغییر کرد^۲.

توجه به مسائل رفاه و اصلاحات اجتماعی در روزنامه شفق سرخ با توجه به دیدگاه متغیر دشتی نسبت به حکومت و شخص اول مملکت، و در تلاطم جایگاه سیاسی وی دستخوش تفاوت هائی شد. اما در بازتاب اثرات آن اصلاحات از سوی دولت و چگونگی برخورد با حل مشکلات ناشی از حوادثی که تحت عنوان غیر مترقبه و طبیعی از دست بشر خارج بوده، دولت ها در بروز آن نقشی نداشتند؛ را ناشی از سیاست های زمان رضاشاه می شمارد. از آن جا که بیشترین گزارش ها و نوشته ها درباره اقدامات عام المنفعه و کارهای خیریه دوره رضاشاه در شفق سرخ منعکس شده است، می توان این اقدامات را به دسته های مشخص و مجزائی تقسیم کرد.

از جمله موضوعات مربوط به امور خیریه مورد توجه روزنامه شفق سرخ، مسائل مربوط به مریض خانه ها، بیماری های عمومی، حوادث غیرمترقبه از قبیل سیل و زلزله را می توان نام برد. مورد دیگر، ارائه آمار و اخباری است که در روزنامه شفق سرخ منتشر می شد. این تصور ایجاد می شود که آیا این آمار و اصولاً مقالات مطروحه به صورتی هدفمند، آن هم با فرایند آگاهی بخشی مداوم تحریر شده اند؟ یا به صورت مقطعی، و با انگیزه ای گذرا به انتشار آنها مبادرت شده است. در بررسی عناوین مربوط به اقدامات خیریه مندرج در شفق سرخ، موضوع دیگری نیز ذهن خواننده را به خود مشغول می کند. شرایط حاکم بر جامعه ی ایران دوره رضاشاه، در مقایسه با دوره بعد از مشروطه که مطالبات مردمی اعم از مطالبات سیاسی، اجتماعی، رفاهی و اقتصادی به عنوان برآیند نظر مردم و یکی از دغدغه های اصلی انقلابیون مشروطه خواه در جهت برقراری تحول و اصلاحات در جامعه مطرح شده بود؛ اینک در مواجهه با عملکرد دولت در موج اقدامات اصلاحی دوران رضاشاهی چگونه باید تعبیر شود؟ درعین حال، با وجود آن که دولت داعیه ایجاد دولتی نوین و مبتنی بر اقدامات نوسازانه در کشور را دارد و در رأس هرم قدرت مبادرت به کارهای متعددی در بخش های عام المنفعه و خیریه کرده است، مشارکت مردم در بخش های خیریه نیز قابل مشاهده است. درچنین شرایطی باید وضعیت به وجود آمده را چگونه و مبتنی بر چه اصولی تعریف نمود؟ آیا اساساً می توان فضای لازم برای مشارکت های مردمی را در این برهه جستجو کرد؟ افراد سهیم در این اقدامات را چه کسانی تشکیل می دادند؟ این افراد از چه پایگاه اجتماعی و طبقاتی برخوردار بودند؟ انگیزه های ایشان در انجام امور خیر و عام المنفعه، و تأسیس این مؤسسات چه بوده است؟ آیا مسلمانند، یا از اقلیت های مذهبی و یا اروپائیان شاغل در ایران بودند؟

در این مقاله در تلاش برای یافتن پاسخ مناسب برای این سؤال ها، ابتدا با تفکیک موضوعی مواردی که در حیطه مؤسسات خیریه و کارهای عام المنفعه (رفاهی - بهداشتی) مورد نظر نگارنده است تعیین و سپس با بررسی هر یک جوابی درخور برای آنها یافت شود. موضوعاتی که شامل موارد زیر می شود:

- مریض خانه ها
- فقرا و رسیدگی به وضع بینوایان
- پرورشگاهها

۱. شفق سرخ، ۱۹ حمل ۱۳۰۳، س ۱۳، ش ۱۲۲۸، ص ۱
۲. دشتی، علی؛ ایام محبس؛ چاپ پنجم؛ چاپ شرق؛ تهران : ۱۳۳۹ : ۱۹۰

- انجمن ها و مؤسسات خيريه
- اقدامات خيريه براي مقابله با سيل
- كمك هاي مجامع بين المللي و داخلي
- مراكز و مؤسسات خيريه دولتي

• مريض خانه ها

روزنامه ي شفق سرخ درباره ي مريض خانه ها اطلاعات و اخبار جالبی را اشاره می کند که از آن جمله موارد زیر را می توان برشمرد:

۱. در اخباری به چهار مورد مريض خانه وقفي در ملایر، قزوین، ترشیز (کاشمر امروزی) وکاشان که بانیان آنها به قصد فراهم کردن آسایش اهالی با رویکردی سنتی و در قالب وقف، به ایجاد و گسترش فعالیت های بهداشتی همت گماشتند اشاره شده است.^۱ این در حالی است که در روزنامه ی اطلاعات که بیشتر با صبغه ای دولتی و در جهت تبیین عملکرد دولت به ذکر اخبار می پردازد، در گزارش های خود، ایجاد و تجهیز مريض خانه هائی را بیشتر در عناوین اصلی اخبار خود قرار می دهد که از سوی دولت و با احکامی دولتی و توسط وزارت داخله و نظایران، تشکیل گردیده اند.^۲

۲. توجه به تعمیرات مراكز و مؤسسات خيريه به عنوان يك ضرورت و وظیفه در اکثر گزارش ها و مطالب مندرج در روزنامه شفق سرخ به چشم می خورد. نظارت کلی اداره کل صهییه در امورخیریه بیمارستان ها و سرکشی و بازدید جهت انجام تعمیرات دراکثر بیمارستان ها ذکر شده و برآورد بودجه و هزینه مريض خانه ها نیز به عنوان امری بسیار مهم تحت نظارت قرار داشته است. درباره تأمین اعتبار آنها نیز در گزارش های منتشره شفق سرخ، چنین آمده که چه از طریق بودجه کل اداره کل صهییه و چه از عوائد بلدییه، این مبالغ تأمین می شده است.^۳ عهده داشت، تصمیم های اتخاذ شده براساس اوضاع اقتصادی ایران، چنین طرح شده که دولت برای بهینه نمودن خدمات رسانی مراكز درمانی و مريض خانه های تهران و شهرهای مختلف، مانند مريض خانه نسوان، با تخصص های متعدد برنامه های زیادی را در دست انجام دارد.^۴

دربین گزارش های مربوط به شهرهای دیگر، منطقه ثلاث^۵ درشمال ایران را می توان نام برد که از اقدامات دولتی درجهت حمایت ازکارهای مردمی و به منظور رسیدگی به وضعیت رفاهی - بهداشتی منطقه، اطلاع رسانی

۱. شفق سرخ، ۸ آبان ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۶۱۹، ص ۲؛ همان روزنامه، ۲۵ بهمن ۱۳۰۶، سال ششم، شماره ۹۲۱، ص ۲؛ شفق سرخ، ۱۲ آذرماه، ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۶۳۴، ص ۲؛ شفق سرخ، ۱۷ آبان ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۰۸۳، ص ۲؛ شفق سرخ، ۲۸ اسفند ۱۳۱۳، سال سیزدهم، شماره ۲۸۹۶، ص ۲

۲. اطلاعات، سال دوم، ۱۴ اسفند ۱۳۰۶، شماره ۳۴۶، ص ۱؛ اطلاعات، سال سوم، ۲۹ فروردین ۱۳۰۷، شماره ۴۶۹، ص ۲

۳. شفق سرخ، ۲۵ بهمن ۱۳۰۶، سال ششم، شماره ۹۲۱، ص ۲

۴. شفق سرخ، سال پنجم، ۱۹ مرداد ۱۳۰۵، شماره ۵۶۴، ص ۲؛ شفق سرخ، ۱۶ اردیبهشت ۱۳۰۸، سال هشتم، شماره ۱۲۰۲، ص ۲

۵. منظور مناطق سه گانه نور، کجور و کلارستاق در استان مازندران است.

خبری صورت پذیرفته^۱، ضمن این که گزارش اقدامات عام المنفعه ی دولت در باب تشکیلات و روند اداره ی مریض خانه ی امینی شهر قزوین، به عنوان سایر شهرهائی که تحت پوشش خبری روزنامه هستند نیز، منتشر شده است.^۲

در برخی از مواقع به منظور جلب توجه دولت ویا همت افراد نیکوکار، اخباری منتشر می شد که حکایت از بلااستفاده ماندن بخش یا بخش هائی از مراکز بهداشتی و بیمارستان ها بود. این اقدام در انجام تعمیراتی که بتواند دوباره از مریض خانه های در حال تخریب استفاده بهینه کردخیلی مؤثر واقع می شد. با این حال در این گزارش ها درباره این که به چه دلیل یا توسط چه کسانی این مریض خانه ها به حال متروک و بلا استفاده درآمده اند خبری وجود نداشت.

۳. توجه به مرزها و سرحدات از نظر ورود افراد خارجی که ممکن است عامل سرایت ویروس یا میکروب بیماری باشند ازجمله مطالبی است که از چشم نویسندگان روزنامه شفق سرخ دور نمانده؛ لذا لزوم وجود یک پست امدادی جهت قرنطینه افراد محسوس بود که اقدام به جهت تأسیس آن با تأمین اعتبار تخصیصی میسر می شد. قرنطینه هائی که از نظر تعداد نفرات ایرانی که برای سفر به خارج از مرز عبور می کردند هم معیار محاسبه خوبی می توانست به شمار آید.^۳

۴. توجه به اموراتابع خارجی. درحالی که این توجه به تأمین محل امن پزشکی برای اتباع خارجی از سوی ایشان و اولیای دولت ایران منجر می شد؛ در واقع استفاده از یک مرکز پزشکی مجهز و درحد امکانات آن روزگار را برای سایر افراد محل هم فراهم می ساخت. از آن جمله به مریض خانه شوروی ها که گزارشی درباره آن به شرح زیر درشفق سرخ آمده می توان اشاره کرد: «ازطرف کارکنان دولت شوروی تصمیم گرفته شد که یک باب مریض خانه در قزوین تأسیس نمایند و به وسیله وزارت امور خارجه اجازه تأسیس آن خواسته شده است».^۴

۵. موضوع جالب دیگری که در بررسی مقالات می توان دریافت؛ تعداد تختخواب های مریض خانه ها است. به این ترتیب که به جز مریض خانه های پهلوی تهران که مقرر شده بود تا تعداد تختخواب هایش هزار تخت باشد؛ در سایر موارد به مریض خانه هائی اشاره شده است که فقط شش تخت دارد. ضمن این که خیلی از مواقع همین تعداد تخت و تأمین هزینه های مربوط به آنها نیز بر عهده شخص واقف قرار می گرفت.

۶. توجه به زنان و بیمارستان اختصاصی آنها که اتفاقاً گزارش روزنامه شفق سرخ مربوط به وضع بیمارستان زنان در تهران اختصاص نداشت، بلکه به فعالیت های بیمارستان مذکور در رشت اختصاص دارد. در ریشه یابی این مسأله می توان به مواردی چون؛ تفاوت های اجتماعی، توقعات مردم از دولت، آمادگی پذیرش چنین مکان هائی با توجه به بافت فرهنگی و مذهبی این منطقه اشاره کرد و این موارد را دارای ارزش دانست. از آنجا که دولت رضاشاه، سیاست های مدرن شدن و الگوبرداری از امکانات اروپائی را در برنامه کاری خود دنبال می کرد، توجه خاص به رفاه حال بانوان، آن هم با در نظر گرفتن خدمات رسانی جداگانه به بانوان جالب توجه است. از آن جمله می توان به

۱. شفق سرخ، سال پنجم، ۱۹ آبان ۱۳۰۵، شماره ۶۲۶، ص ۲

۲. شفق سرخ، سال پنجم، ۲۰ آذر ۱۳۰۵، شماره ۶۳۴، ص ۲

۳. شفق سرخ، سال هفتم، ۱۲ مهر ۱۳۰۷، شماره ۱۰۶۰، ص ۲؛ اطلاعات، سال دوم، ۱۲ مرداد ۱۳۰۶، شماره ۲۷۶، ص ۲؛ اطلاعات، سال دوم، ۷ شهریور ۱۳۰۶، شماره ۲۹۴، ص ۲؛ کمیسیون ملی یونسکو، ۱۳۴۳، ج ۲، ۱۴۰۴

۴. شفق سرخ، ۲۶ آبان، سال ۱۳۰۶، شماره ۸۶۴، ص ۲؛ سالنامه پارس، سال ۱۳۰۷، ۸-۷۵

گزارش هائی که در ادامه مطلب ذکر می شود اشاره نمود: « برای تأسیس یک باب مریض خانه در رشت به نام مریض خانه نسوان طی مبلغ یازده هزار تومان از صرفه جوئی های بلدی جهت این کار تخصیص داده شده بوده و اینک از رشت مراجعه به وزارت داخله و اراضی برای این کار تخصیص داده و اجازه صدور حواله اعتبار مزبور را نموده اند که اقدام به ساختمان مریض خانه شود»^۱.

۷. ارائه آمار اختصاصی بیماران از نظر جنسیت زن و مرد، کودک و از جمله نظامیان یکی دیگر از مواردی است که برای نویسندگان شفق سرخ مهم جلوه کرده است. به صورتی که آمار دقیقی از امور بهداشتی و سلامت نظامیان ارائه شده است. از آن جمله: « از پهلوی به صحیه کل راپرت می دهد که در ماه گذشته مرضائی که در بیمارستان تحت معالجه بوده ذکور ۵۴، اناث ۲۶، نظامی ۲ نفر، اطفال ۲ نفر، در پلی کلینیک ۸۸۸ نفر بوده است. دوا هم در حدود دویست تومان تهیه نموده و به واسطه نداشتن دکتر در بلدی، صحن شهر چندان امید بخش نیست»^۲.

۸. توجه به خدمات رایگان به افراد بیمار و نیازمند، مورد مهم دیگر مطالب شفق سرخ است. تأمین مبلغ مورد نیاز برای خرید دارو، میزان مصرف آن، کمبود پزشک و همچنین جابجائی های رؤسا موجب نگرانی هائی می شد که در نوشته های این روزنامه کاملاً منعکس شده است.

یادآوری این نکته که در راستای وظایف تعریف شده یک دولت مدعی نوسازی و اصلاح گر در بخش های مختلفی چون خدمات اجتماعی باید اقدامات رفاهی و بهداشتی عام المنفعه ای را در دستور کار خود داشته باشد. ضمن این که افراد خیری که قصد ارائه فعالیت های اجتماعی عمومی دارند، این کار را هدف مند و با قاعده انجام دهند و تحت نظمی مدون از سوی دولت به انجام کارهای خیر بپردازند.

ویزیت مجانی بیماران بی بضاعت، به ویژه کودکان بی سرپرست و ایتام از جمله گزارش هائی است که به کرات در این روزنامه دیده شده است. در بخش مردمی مبتنی بر شکل سنتی مؤسسات خیریه یعنی موقوفاتی چون مریض خانه دکتر محمد خان حسابی در تهران، بیمارستان وقفی امینی قزوین و مریض خانه سیف الدوله در ملایر؛ این مطالب آمده است: «کلینیک دکتر محمد خان حسابی، دارای دیپلم دولتی فرانسه در طب و جراحی و متخصص امراض داخلی و مقاربتی از محل سابق (خیابان سپه) به دروازه قزوین (مطب سابق آقای دکتر افضل الدوله) انتقال یافته، برای پذیرایی مرضای محترم از ساعت هشت الی ظهر و از ساعت سه الی پنج بعد از ظهر حاضر خواهند بود (مرضای بی بضاعت مجانی معالجه می شوند). برای عیادت در سایر مواقع به منزل شخصی واقع در جلو خان معیر الممالک، جنب کلیسای آرامنه، رجوع فرمایند. نمره اعلان ۱۳۳۷-۲۰»^۳.

• فقرا و رسیدگی به وضع بینوایان

روزنامه شفق سرخ، اطلاعات و گزارش های جالبی از وضعیت جمع آوری فقرا، رسیدگی به وضع بینوایان، ایجاد و سامان دهی دارالمساکین دوره رضاشاه به دست می دهد. از یک سو، گزارش ها شرایط حاکم بر اقشار مستمند و فقیر و سیاست های حکومت در قبال آنها را می نمایاند؛ از سوئی دیگر، احساس وظیفه مردم در برابر این گروه از هم وطنانشان را منعکس می کند. مواردی که اختصاراً اشاره می گردد:

۱. شفق سرخ، ۱۲ تیر ۱۳۰۸، سال هشتم، شماره ۱۲۴۵، ص ۲
۲. شفق سرخ، ۴ آذر ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۶۳۶، ص ۲
۳. شفق سرخ، ۱۰ آبان ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۰۲، ص ۴

۱. مطالعه‌ی شماره‌های مورد بررسی این روزنامه، نشانگر توجه بسیار اولیای روزنامه‌ی شفق سرخ به مبحث فقرا بوده است. چنان که در جوّ خفقان سیاسی ایران آن روزگار، شاید این ادعا که شفق سرخ، از معدود مراجعی به شمار می‌رفت که با گزارش‌های متعدد خود، اشاره به وضعیت نابسامان طبقات اجتماعی و معضلات افراد نیازمند داشته است، گزاف نباشد.

۲. بیشترین مسؤولیت رسیدگی به این بخش برعهده بلدیّه یا همان شهرداری امروزی بود. این نهاد به عنوان تشکیلات جدیدی در راستای اجرای اصلاحات مدنی ازسوی دولت، ایجاد و تقویت گردید. تأمین اعتبارهای لازم جهت اجرای این اصلاحات و کارهای رفاهی عام المنفعه نیز از جانب همین ارگان صورت می‌گرفت.^۱ ضمن این که در گزارش تعامل بین دولت و مؤسساتی که الزاماً با تکیه به دولت فعالیت نمی‌کردند، مطالبی منتشر می‌شد که از آن جمله، همکاری بین بلدیّه و جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران را باید اشاره کرد:^۲

۳. همچون گزارش‌های شفق سرخ از میزان مسؤولیت‌پذیری دولت در برابر بیماران و بیمارستان‌ها، در حوزه‌ی مربوط به رسیدگی به فقرا و نیازمندان، اخباری مبتنی بر احساس ضرورت‌های اجتماعی و اهمّیت ویژه اقدامات نوینی که تا قبل از این از سوی دولت سابقه نداشت؛ در جمع‌آوری فقرا به تفکیک رسیدگی و سامان‌دهی جنسیتی ایشان هم اشارات متعدد و با معنایی شده است. به گونه‌ای که برای افراد مذکور، مراکز جداگانه‌ای در نظر گرفته شده بود. امری که کمک‌رسانی و درعین حال تأمین امنیت اجتماعی، خدمات رایگان، خیریه، مشارکت نیروهای داوطلب خیرمردمی، و تمایل به تحت پوشش قرار گرفتن اقشار آسیب‌پذیر را بیشتر نمایان می‌ساخت.^۳ در راستای همین سیاست و با نیت انعکاس اقدامات دولت، در سلسله اخبار و گزارش‌های مربوط به تهران و سایر شهرها، تعداد نفراتی که از طرف بلدیّه مخارج مأكول و ملبوس آنان در دارالمساکین پرداخت می‌شد نیز، منتشر می‌گردید. تفکیک مکانی مردان و زنان و حتی کودکان دختر و پسر و تعداد افرادی که در این اماکن نگه‌داری می‌شدند هم به طور دقیق ذکر می‌گردید.^۴

۴. شیوه‌ی گردآوری و تأمین هزینه‌های مترتب بر خدمات خیریه و عام المنفعه، از دیگر گزارش‌هایی است که در شفق سرخ بدان اشارات متعددی شده است. اصلی‌ترین و مهم‌ترین ابزار رسیدگی به وضعیت فقرا، جمع‌آوری اعانه، آن هم به انحاء مختلف از قبیل؛ چاپ قبض، ممهور کردن برگه‌های رسید، دعوت از وجوه و اعیان شهرها و برپائی مراسم آبرومند تفریحی یا خیریه بود. آن هم در شرایطی که افراد مدعو بدون داشتن توان مالی بالا که تا پیش از این زمان از ملزومات اصلی انجام این امور به شمار می‌رفت، و عملاً شرکت در این قبیل کارها را خاص متمولان و صاحبان ثروت می‌نمود، تجربه‌ی مبادرت به کارهای خیر و مشارکت در انجمن‌های خیریه را

۱. شفق سرخ، ۱۰ آذر ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۰۶، ص ۲؛ شفق سرخ، ۲ آذر ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۶۳۴، ص ۲؛ شفق سرخ، ۸ آذر ۱۳۰۶، سال ششم، شماره ۸۷۱، ص ۲؛ سند شماره ۶/۸۰۰-۱۲۳۰۰۴ سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۲. شفق سرخ، ۱۸ فروردین ۱۳۰۸، سال هشتم، شماره ۱۱۷۹، ص ۲؛ روستائی، ۱۳۸۲، ج ۲: ۴۸۵-۴۸۸؛ سند نمره ۲۹۱۰۰۳۵۷۳-۲۹۱۰۲ غ ۲ سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۳. شفق سرخ، ۸ بهمن ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۱۴۵، ص ۲
۴. شفق سرخ، ۱۷ اسفند ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۶۳، ص ۲؛ روزنامه اطلاعات، سال دوم، ۷ آذر، شماره ۳۶۹، ۱۳۰۶: ص ۳

برای خود دست یافتنی دیدند. در واقع برای اولین بار به صورتی مساوی امکان حضور همگان در اقدامی رفاهی و به منظور زدودن اشکال زشت نداری و فقر در جامعه فراهم شده بود.^۱

۵. عنایت ویژه به از بین بردن چهره کربه فقر به معنای انجام این مهم به هر قیمتی نبود. دقیق تر این که دولت، ضمن ایجاد بستر منظمی از راهکارها و سیاست های تأمینی در رسیدگی به وضع فقرا؛ به منظور جلوگیری از تن پروری و روزمرگی و همچنین برخورد با عادی شدن مفت خواری توسط افراد فقیر تحت پوشش خدمات رفاهی رایگان، از مستمندان کارآمد و با تعیین میزان توانائی هریک از آنها درجهت امور عام المنفعه از قبیل راه سازی و خیابان بندی و شهرسازی استفاده می نمود. از دید دولت وضعیت سائیلین و گدایان کوچه های تهران حقیقت خجالت آور بود و چون در آن زمان اداره بلدیه بیش از پیش درصدد تنظیف و اتساع معابر بود، ضروری می دید که اقدام موثری هم در جمع آوری این گروه اشخاص بنماید. تعدادی از این افراد که عادت به تبلی و مفت خواری کرده و هر وقت هم کار باشد (مانند همان موقع که بنایی در شهر زیاد شده بود) حاضر به اعاشه از راه مشروع نبودند. لذا مقرر شد تا دولت با اجبار ایشان را وادار به کار نماید. یک دسته دیگرشان عاجز و بیچاره بودند که باید در دارالعجزه از آنها نگهداری می شد و در ضمن کاری مناسب قوای بدنی برایشان تهیه می کردند و جمعی دیگرشان مهاجرین ولایات به شمار می آمدند که به خیابان های تهران حمله ور شده و راه معاش را فقط گدایی تشخیص داده بودند. این کار به مثابه ی از بین رفتن آبروی اهالی تهران شمرده شد که با حضورشان تحمل مناظر رقت انگیزی را برای همه موجب شده بودند.

از این رو، مقرر شد چون عملاً و با توجه به وضعی که حادث شده بود؛ این مردم تهران بودند که به نگاهداری فقرای شهر اشتغال داشتند، و اداره بلدیه که موظف به اجرای وسایل راحتی و آسایش آنها بود به خاطر کمبود بودجه لازم دچار مشکلات متعددی بود، باید دولت به صورت ضرب الاجل و با پذیرش این مسؤولیت وجوه لازمه را تهیه و به منظور اجرای وظایف به دست بلدیه می داد.^۲

۶. در جمع آوری فقرا از سوی تشکیلات دولتی یا بلدیه ها دو مسأله مهم، و در زمان اجرای خدمات رفاهی برای آن جایگاه ویژه ای قائل بودند.

اول: توجه جدی به وضع فقرا در زمستان بود که مشکلاتی چون از دست رفتن سلامتی جسمی و هوای سرد که یخ زدگی این افراد را موجب می شد و علی القاعده کار رسیدگی و جمع آوری ناتوانان و بینوایانی که در این موقع آسیب می دیدند برای بلدیه ها و مأموران دولتی سخت تر می گردید؛ به عبارتی دیگر، بیشترین میزان جمع آوری افراد فقیر از سطح شهر ها و معابر در این فصل به چشم می خورد.^۳

۱. شفق سرخ، دی ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۳۷، ص ۲؛ شفق سرخ، ۱۲ بهمن ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۴۷، ص ۲؛ اطلاعات، ۲۳ بهمن ۱۳۰۶، سال دوم، شماره ۴۲۹، ص ۲؛ اطلاعات، سال دوم، ۱۶ بهمن ۱۳۰۶، شماره ۴۲۴، ص ۲؛ همان روزنامه، سال سوم، ۷ آذر ۱۳۰۷، شماره ۶۴۲، ص ۲.

۲. شفق سرخ، ۲۲ مرداد ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۲۰۲۶، ص ۳؛ شفق سرخ، اردیبهشت ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۳۱۸، ص ۲؛ اطلاعات، سال اول، ۹ آذر ۱۳۰۵، شماره ۹۱، ص ۲؛ Morton, Rosalie Slaughter, A Doctor's Holiday in Iran, (۱۹۴۰), Funk & Wagnalls Company, New York and London, First Edition : ۶۷

۳. شفق سرخ، اول آذر ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۰۹۳، ص ۲؛ شفق سرخ، ۲۱ آذر ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۱۰۷، ص ۲

دوم : توجه به فقرای مریض. بدین مفهوم که علاوه بر تأمین جای خواب و وسایل گرمایزا، درمان فقرا و بینوایان بیمار نیز در اولویت خدمات رفاهی- بهداشتی دولت قرار می گرفت. انجام این کار، که رایگان پی گیری می شد، با مشارکت افراد خیر و نیکوکار و کمک مالی ایشان به دولت یا به طور شخصی، صورت می گرفت. آنچه که این تشکیلات جدید را کارآمدتر می کرد تداوم رسیدگی به امر مداوای فقرای بیمار تا بهبودی کامل و پایان مدت درمان ایشان؛ و پس از آن و در صورت امکان بازگرداندن این افراد به وطن و شهر اصلی خودشان بود.^۱

نکته جالب این که آمار و گزارش های ارائه شده در اخبار این مراکز، حکایت از پی گیری سیاست هائی دارد که علاوه بر اهداف اطلاع رسانی روزنامه، در واقع در خدمت ایدئولوژی فرهنگی و اجتماعی دولت که به بهره برداری های سیاسی منتج می گردید قرار داشت. مواردی که به دو صورت درونی و بیرونی در اقدامی که از سوی این دارالعبزه قابل بررسی است عبارتند از :

- گرم شدن هوا و مساعدت جوی جهت بازگشت به وطن اصلی مستمندان، ضرورت ادامه کار دارالعبزه را غیر ضروری می کرد .

- تأمین هزینه و دستگیری مستمندان در فصل زمستان مشکلات خاص و نتایج زیانبار خود را دارد، که دیگر نیازی برای پرداخت آن مشاهده نمی شد. درمان بیماران مستمند در طی در اوان زمستان با بهره گیری از حضور رایگان پزشکان .

- ملبس کردن فقرای ژنده پوشی که در این اماکن استفاده از لباس های نو و مرتب بودن را می آموزند. هم چنین تأمین هزینه های زندگی ایشان تا زمانی که به سلامت به مقصد خود برسند .

- نکته دیگر این که بهره برداری تبلیغاتی به عنوان ابزار آموزشی حکومت در سطوح پائین جامعه. در زمان ملبس نمودن فقرا، الگوی پوشش مورد تأیید دولت به آنها ارائه شده؛ در موقعی که مردان را با کلاه پهلوی راهی خانه هایشان می کردند، در حقیقت به ترویج لباس جدید پرداخته، در راستای متحد الشکل کردن لباس مردان ایران گام بر می داشتند.^۲

۷. استفاده از مداخل موقوفات، از راه های تأمین اعتبار رسیدگی به وضعیت فقرا بود. به ترتیبی که علاوه بر لحاظ کردن درآمدهای حاصل از موقوفات، از چند مکان وقفی به منظور نگهداری فقرا استفاده می شد. تعدادی از خیرین با در اختیار نهادن موقوفات خود برای هدفی خیر و در جهت رفاه حال عموم مستمندان، با دولت و اقدامات نیکوکارانه اش هم سو شدند.^۳

• پرورشگاه ها

پرورشگاه ها و شیرخوارگاه ها، از پدیده های جدید عرصه خدمات رفاهی- بهداشتی ایران در دوره رضاشاه محسوب می شود که با در نظر گرفتن جایگاه ویژه این تشکیلات، با اسامی «پرورشگاه، دارالایتام، دارالرضاعه، شیرخوارگاه»، نویسندگان روزنامه شفق سرخ، در ارتباط با فعالیت های آنها، به انتشار اخبار، اطلاعات و

۱. شفق سرخ، ۱۷ مرداد ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۵۶۳، ص ۲
۲. شفق سرخ، ۲۰ فروردین ۱۳۰۸، سال هشتم، شماره ۱۱۸۱، ص ۲
۳. شفق سرخ، بهمن ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۱۳۴، ص ۲؛ شفق سرخ، ۲۷ آذر ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۶۵۱، ص ۲

گزارش‌های مختلف، اقدام نمودند. رویکرد اصلی از ارائه‌ی این گزارش‌ها نیز تبیین سیاست‌های دولت مبتنی بر القای این هدف که آموزش و پرورش کودکان از اهمیت زیادی برخوردار است، انعکاس می‌یافت. از این رو، در مروری تحلیلی بر گزارش‌های شفق سرخ مواردی از این دست قابل طرح و بررسی است:

۱. با توجه به سیاست اصلی حکومت درباره‌ی فعالیت‌ها و مجموعه‌ی تعلیمی که در این مراکز ارائه می‌شد، اعم از به‌کارگیری ایتمام در بخش صنعت و آموزش صنعت و صنایع دستی، این برنامه در اولویت اهداف حاکمیت قرار داشت که، این کودکان بتوانند در آینده، به عنوان افراد سازنده و تولیدکننده به جامعه‌ی خود خدمت کنند. این کودکان که تحت حضانت و پوشش دولت قرار داشتند، سرپرستی و نگه‌داری آنها به هنگام شب، برعهده‌ی بلدیه بود تا بدین وسیله از سرگردانی و آوارگی و آسیب‌های اجتماعی محافظت شوند.^۱

حضور مربیان و سرپرستان دلسوز در تیم خانه‌ها مطلب دیگری است که توسط نویسندگان مقالات این روزنامه بازتاب داشته است. به تعبیر شفق سرخ، حضور مربیان دلسوز و پرستاران کاردان، می‌تواند در رفتار اجتماعی و روابط عمومی کودکان یتیمی که در این مراکز ساکن هستند تأثیر زیادی به جای گذارد. در سایه تربیت آنها (مربیان و سرپرستان) است که کودکان یتیم در نتیجه به خاطر با هم بودن در طی شبانه روز، تکامل اجتماعی را تجربه کرده و می‌توانند موقعیت‌های مفید بسیاری را کسب کنند.

۲. رعایت جدائی کودکان دختر و پسر، به واسطه‌ی تفاوت‌های عاطفی، تربیتی، و از همه مهم‌تر با توجه به فعالیت مؤسسه‌های جدیدی چون پرورشگاه‌ها که با ساختار تشکیلاتی و اداری‌شان تا پیش از این هیچ‌گونه سابقه‌ای در ایران نداشتند؛ نتیجتاً برخوردهای محتاطانه‌ای را موجب می‌شد. با در نظر گرفتن بافت اعتقادی جامعه، هر نوع رفتار آموزشی در این مؤسسات می‌توانست در اقبال یا عدم اقبال مردم از ادامه فعالیت‌های آن مؤثر باشد. از آن‌جا که بهره‌برداری از مؤسسات رفاهی، بیشتر از فعالیت مؤسسات خیریه و پرورشگاه‌های کشورهای اروپائی الگوبرداری شده بود، ضروری می‌نمود تا تدابیری نیز در جهت کارائی بهینه مجموعه ساختمان‌هایی که در ایران باید مورد استفاده قرار می‌گرفت اندیشیده شود. اخبار شفق سرخ حاکی از این تمهیدات است که مراکز و مؤسسات پرورشگاهی جدید، علاوه بر تجهیز در بخش‌های مختلفی مثل؛ مدرسه جهت آموزش، به بیمارستان یا کلینیکی برای کمک‌های اولیه بیماری‌های سرپائی به تجهیزات تخت، دارو و پزشک نیز مجهز بوده‌اند. اقدام تازه‌ای که تا آن زمان در هیچ مؤسسه یا مرکزی در ایران سابقه نداشت و در نوع خود امر بدیعی بود که با هدف فراهم کردن رفاه و آسایش ایتمام لازم‌الاجرا شمرده می‌شد.^۲

۳. تکریم شخصیت ایتمام، اهمیت به وجود انسانی و خواسته‌های شخصیتی کودکان به عنوان عوامل انسان‌ساز و تأمین‌کننده بزرگسالان سالم آینده برای خدمت به کشور؛ سیاستی که در راستای اهداف بلند مدت دولت پی‌گیری می‌شد، ازجمله موارد مورد توجه حاکمیت بود که با قلم نویسندگان شفق سرخ، تبیین می‌گردید و انتشار می‌یافت.

۱. شفق سرخ، سال چهارم، ۱۲ بهمن ۱۳۰۴، شماره ۴۴۷، ص ۲؛ روستائی، محسن؛ تاریخ طب و طبابت در ایران (از عهد قاجار تا پایان عصر رضاشاه) به روایت اسناد؛ جلد ۱؛ چاپ اول؛ تهران: انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ ۴۸۸؛ اطلاعات، سال اول، ۱۱ مهر ۱۳۰۵، شماره ۴۳، ص ۲

۲. اطلاعات، سال اول، ۱۱ مهر ۱۳۰۵، شماره ۴۳، ص ۲

موارد بسیار جزئی و تأثیرگذاری چون؛ تختخواب برای هر فرد، لباس خواب، ملافه های تمیز و سفید، استفاده نکردن از پارچه کرباس که جنس خشنی دارد، اتاق های نورگیر و روشن، تنظیم برنامه و...^۱

• انجمن ها و مؤسسات خیریه

روزنامه شفق سرخ در انعکاس اخبار مربوط به انجمن ها و مؤسسات خیریه، مواردی را بیشتر موردتوجه قرارداده است که از آن جمله می توان به نمونه های زیر اشاره کرد:

۱. چگونگی تأمین بودجه انجمن ها و مؤسسات خیریه، همچنین اشاره به نتیجه مثبت حاصل از هزینه کردن در امور خیریه و بازدهی مطلوب آن، با این هدف که افراد نیکوکار جهت مبادرت به انجام کارهای خیر انگیزه قوی تری یافته و نسبت به این امور تشویق شوند .

۲. توجه به محلی مشخص برای تأمین بودجه لازم جهت ضمانت انجام و اجرای اقدامات خیریه مؤسسات مذکور. به عنوان تجربیات نوپای فعالیت های مدنی عام المنفعه؛ از قبیل تعامل و مشارکت وزارت مالیه در تخصیص بودجه برای انجمن ها و مؤسسات خیریه با ساختار دولتی. چاپ و انتشار تمبر به نفع این انجمن ها، اخذ مبالغ خاصی از کالائی خاص و بهره برداری انحصاری از منابع ویژه مملکتی برای تأمین اعتبارات مورد نیاز این گونه مؤسسات .

۳. موظف نمودن دولت در ساخت محلی معین برای معاینات پزشکی و معالجه بیماران تهی دست .

۴. تمایل به ایجاد ارتباط و مشارکت با سازمان های بین المللی به منظور بهره برداری از الگوهای خارجی؛ و استفاده بهینه از اقدامات و دستاورد انجمن ها و مؤسسات بین المللی مشابه همچون: صلیب سرخ جهانی.^۲

اقدامات خیریه برای مقابله با سیل

جز یک مورد، روزنامه شفق سرخ، مطلبی درباره ی سیل به عنوان یک حادثه طبیعی اختصاص نداده است. از کمک ها و اعانات برای سامان دادن به خرابی های ناشی از سیل هم فقط به یک مورد اشاره شده که آن هم از سوی ملکه و پادشاه بلژیک بوده. متن اطلاعیه و خبر مربوط به کمک ایشان نیز حاکی از این مطلب است مبلغ اعانه مذکور که اتفاقاً مبلغ زیادی هم هست، به واسطه هدیه ای بوده که سال پیش از وقوع سیل از جانب دولت ایران به مناسبت جشن سالگرد ازدواج مشارالیها پرداخت شده بود.^۳ میزان بالای خسارت ومشکلات مالی دولت ضرورت استفاده از امکانات جمعیت شیر و خورشید سرخ را برای امداد دو چندان می ساخت. حضور و دعوت از تجار جهت مساعدت نیز از دیگر نکات قابل توجه است.

۱. شفق سرخ، سال پنجم، ۱۴ اسفنده ۱۳۰، شماره ۷۰۱، ص ۱
۲. شفق سرخ، ۱۱ بهمن ۱۳۰۶، سال ششم، شماره ۹۱۲، ص ۲؛ شفق سرخ ۲۴ مرداد ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۰۲۷، ص ۲؛ مختاری، اصفهانی، رضا (۱۳۸۰)، اسنادی از انجمن های بلدی، تجار و اصناف (۱۳۲۰-۱۳۰۰ ه.ش)، ج ۱، چ ۱، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران: ۷۰
۳. شفق سرخ، ۱۸ دی ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۳۱، ص ۱؛ اطلاعات، سال چهارم، ۱ مرداد ۱۳۰۸، شماره ۸۱۸، ص ۲؛ اطلاعات، سال چهارم، ۱۳ آبان ۱۳۰۸، شماره ۹۰۱، ص ۳

• کمک های مجامع بین المللی و داخلی

در مرور مقالات مربوط به کمک های بین المللی و داخلی، موجود در روزنامه ی شفق سرخ، به ۱۹ مورد اشاره شده است. نکته ی جالب در این گزارش ها، نوع همدردی و مشارکتی است که با توجه به شرایط و وسایل ارتباط جمعی آن روزگار انجام شده است. رؤسای دول دوست، خود را موظف به انجام مبادلات انسانی، فراتر از ارتباطات سیاسی می دانستند.^۱

این گزارش و اخبار، از میزان بالای مشارکت برخی از شهرها در مقایسه با سایر نقاط حکایت دارد. چنان که در روند تاریخی مبادرت به امورخیریه نیز ردپای این مناطق فعال، کماکان دیده می شود. از آن جمله بیشترین اعانه گزارش شده شفق سرخ مربوط به ولایت گیلان است که کراراً صورت گرفته و مبلغی در حدود دوازده هزار تومان را شامل می شده است. درمقایسه از اصفهان که در همان زمان هم از ولایات پر رونق اقتصادی و ثروتمند ایران به شمار می آمد رقم متفاوتی را به دست می دهد. بررسی علت و یا علل مترتب بر این مشارکت، آن هم از سوی اهالی این دو منطقه می تواند نتایج جالبی را درباره این که فی المثل در روابط ایالات با دولت مرکزی چه قوانین و ضوابطی حاکم بوده در برداشته باشد. درحالی که گیلانی ها دوازده هزار تومان از بودجه خود را وقف کارهای خیریه و عام المنفعه برای تمام کشور کرده بودند وقید زمان و مکان را در هنگام پرداخت هبه خود در نظر نداشتند؛ آنچه که در اصفهان به این منظور گردآوری شد فقط مبلغ ۸۰۰ تومان بود. از میان اعانات جمع آوری شده، بیشترین توجه و تمایل جهت تخصیص این کمک ها معطوف به دارالرضاعه ها یا شیر خوارگاه ها، آن هم تحت نظارت بلدیة (شهرداری) و یتیم خانه ها بود. کمک های مذکور یا در افتتاحیه این مؤسسات اهدا می شد، یا به صورت کمک های نقدی و همکاری با جمعیت شیر و خورشید سرخ ایران به منظور سرپا نگهداشتن این مؤسسات تازه تأسیس انجام می شد.^۲

تنوع اشکال جدید کارهای خیریه، در مقایسه با مساعدت ها و کارهای عام المنفعه ای که در ادوار گذشته انجام می شد از جمله ویژگی هائی است که عرصه و زمینه های مختلف بروز و حضور نوینی را برای افراد خیر فراهم می ساخت. بخش های متنوع خیریه ای چون: تأسیس خانه سالمندان، تهیه محلی جهت نگه داری فقرا و مسکینان، درنمونه هائی غریب تر: ایجاد گورستانی خارج از شهر و تغییر محل سابق گورستان شهر. آن هم با این هدف که با توجه ویژه به تأمین سلامت روحی و بهداشت روانی افراد جامعه، سلامت جسمی و بهداشت محیطی را فراهم نمایند. با این رویکرد جدید که با تأمین نیازهای مدنی آحاد جامعه، عملاً تکریم جایگاه معنوی و موقعیت انسانی تک تک افراد تضمین شود. انجام این کار مهم و در عین حال متفاوت با عرف رایج آن روزگار هم از سوی دولت

۱. شفق سرخ، سال چهارم، هفتم آبان ۱۳۰۴، شماره ۳۹۵، ص ۲؛ شفق سرخ، سال چهارم، یازدهم تیر ۱۳۰۴، شماره ۳۵۱، ص ۲؛ شفق سرخ، سال چهارم، چهارم بهمن ۱۳۰۴، شماره ۴۴۳، ص ۲؛ شفق سرخ، سال هفتم، ۲ مهرماه ۱۳۰۷، شماره ۱۰۵۳، ص ۲؛ اطلاعات، سال اول، ۱۲ بهمن ۱۳۰۵، شماره ۱۴۲، ص ۲
۲. شفق سرخ، سال ششم، ۲۹ بهمن ۱۳۰۶، شماره ۹۲۵، ص ۲؛ شفق سرخ، سال ششم، ۳ اسفند ۱۳۰۶، شماره ۹۲۷، ص ۲

مداومت و پی گیری زیادی را می طلبید، و هم همیاری مردم در این امور به عنوان عامل مهم پیشبرد سیاست های دولت غیر قابل انکار است.^۱

همکاری و مشارکت اوقاف در این زمان با تخصیص بخش عمده ای از درآمدش به امور خیریه، از جمله دلایل با اهمیتی است که در اجرای گام های نوین خدمات عام المنفعه و فعالیت مؤسسات خیریه (رفاهی- بهداشتی) نقش مثبت و به سزائی ایفا کرد. مشارکت اقشار تحصیل کرده در خارج ایران که با این گونه اقدامات خیریه در محل های تحصیل خود با آن آشنائی یافته بودند. این افراد در بازگشت به میهن و اشتغال به کار، رویه ای جدید را در پیش گرفتند و به عنوان الگوی رفتاری مقبولى برای هموطنان ایرانی شان درآمدند. این مسأله به صورت عملی پسندیده توسط دیگران مورد تقلید قرار گرفت. از جمله این الگو پذیری ها: اعطای داروی مجانی و ویزیت رایگان بیماران فقیر توسط پزشکان اشاره کرد^۲

فعالیت و مشارکت نمایندگان اصناف مختلف و سهیم شدن ایشان در ایجاد و تکوین مؤسسات خیریه (رفاهی- بهداشتی) نوین از دیگر تحولاتی است که در اخبار روزنامه شفق سرخ ذکر شده است.^۳ مرور و بررسی گزارش های شفق سرخ، نکته مهم دیگری را هم نشان می دهد. ارزش بالای ریال ایران در مقایسه با ارزهایی که به عنوان اعاناتی که از سوی سران کشورهای مختلف به پول رایج کشورهاشان در اختیار دولت ایران قرار می گرفت. واحدهای مختلف دلار آمریکا، مارک آلمان و فرانک فرانسه .

• مراکز و مؤسسات خیریه دولتی

معرفی مراکز و مؤسسات خیریه ی مجموعه های دولتی نوین، و چگونگی عملکرد و نحوه اجرای وظایف مترتب بر مسئولیت های آنها در عرصه ی خدمات اجتماعی و عام المنفعه مراکز و اداراتی چون؛ اداره صحنه بلدی (شهرداری) و جمعیت شیر و خورشید سرخ، از دیگر مطالبی است که روزنامه ی شفق سرخ، طی گزارش ها و مقالات متعدد به شرح و تحلیل اقدامات هریک پرداخته است.^۴ نکته با اهمیت این که بسیاری از این ادارات، همچنان فعال بوده و به دلیل ساختار اصولی و منظمی که در ایجاد آنها لحاظ شده است، در تأمین و رفع نیازهای اجتماعی و خدماتی افراد متقاضی، مثمرتر بوده اند. چنان که امروزه دو مؤسسه ی کارآمد و پویای «سازمان بهزیستی و جمعیت هلال احمر ایران»، بیشترین حجم خدمات رسانی اجتماعی و عام المنفعه را در کشور بر عهده دارند.

سخن پایانی:

در بررسی مطالب روزنامه شفق سرخ، اطلاعاتی با موضوعیت مؤسسات خیریه (رفاهی- بهداشتی) به دست آمده می توان به ترتیب ذیل آنها را جمع بندی نمود :

۱. شفق سرخ، سال هشتم، ۱۶ اردیبهشت ۱۳۰۸، شماره ۱۲۰۲، ص ۲
۲. شفق سرخ، سال هفتم، ۷ بهمن ۱۳۰۷، شماره ۱۱۳۷، ص ۲
۳. شفق سرخ، سال هشتم، ۲۸ فروردین ۱۳۰۸، شماره ۱۱۸۸، ص ۲
۴. شفق سرخ، سال چهارم، ۱۸ دی ۱۳۰۴، شماره ۴۳۱، ص ۲

۱- تنظیم و تقسیم امورخیریه به بخش های مختلف خدمات رسانی مانند: بخش مربوط به مستمندان، شیرخوارگان، کودکان سرراهی، سالمندان، بیماران مستمند. همچنین تقسیم این خدمات در دو گروه مربوط به زنان و مردان که در هر بخش، آمار و گزارش های دقیقی، به صورت تفکیکی به مراجع ذی ربط ارائه می شد. این تقسیم بندی و نظارت عملکرد هربخش، درتداوم وکارائی اقدامات دولت در حوزه کمک رسانی به نیازمندان و به عنوان یک وظیفه حکومتی تأثیر به سزائی داشت.

۲- اهمیت دادن به ایجاد ساختمان مستقل و اختصاصی برای مراکز عام المنفعه و خیریه جدید چون، جمعیت شیر و خورشید سرخ، به منظور ارائه بهترخدمات به مراجعه کنندگان و نیازمندان.

۳- افزایش تعداد مراجعه کنندگان به مراکز و مؤسسات خیریه دولتی، که دلیلی بر اطمینان یافتن بیشتر متقاضیان و افراد جامعه به این گونه مؤسسات جدید بود .

۴- تخصیص بودجه ویژه برای ساخت مجدد و ساختمان های جدید به واسطه نیاز منطقه، همچنین توجه دولتمردان به مشارکت در این گونه امور.

۵- تعامل بین دولتمردان و اقشار مختلف مردم در امور خیریه و عام المنفعه ای که در این مراکز دولتی انجام می شد .

کتابشناسی

- اطلاعات، سال اول، ۱۱ مهر ۱۳۰۵، شماره ۴۳، ص ۲
- اطلاعات، سال اول، ۹ آذر ۱۳۰۵، شماره ۹۱، ص ۲
- اطلاعات، سال اول، ۱۲ بهمن ۱۳۰۵، شماره ۱۴۲، ص ۲
- اطلاعات، سال دوم، ۱۲ مرداد ۱۳۰۶، شماره ۲۷۶، ص ۲
- اطلاعات، سال دوم، ۷ شهریور ۱۳۰۶، شماره ۲۹۴، ص ۲
- اطلاعات، سال دوم، ۷ آذر، شماره ۳۶۹، ۱۳۰۶ : ۳
- اطلاعات، سال دوم، ۱۶ بهمن ۱۳۰۶، شماره ۴۲۴، ص ۲
- اطلاعات، سال دوم، ۱۴ اسفند ۱۳۰۶، شماره ۳۴۶، ص ۱
- اطلاعات، سال سوم، ۲۹ فروردین ۱۳۰۷، شماره ۴۶۹، ص ۲
- اطلاعات، سال سوم، ۷ آذر ۱۳۰۷، شماره ۴۴۲، ص ۲
- اطلاعات، سال چهارم، ۱ مرداد ۱۳۰۸، شماره ۸۱۸، ص ۲
- اطلاعات، سال چهارم، ۱۳ آبان ۱۳۰۸، شماره ۹۰۱، ص ۳

- دشتی، علی؛ ایام محبس؛ چاپ پنجم؛ چاپ شرق؛ تهران: ۱۳۳۹
- روستائی، محسن؛ تاریخ طب و طبابت در ایران (از عهد قاجار تا پایان عصر رضاشاه) به روایت اسناد؛ جلد ۱؛ چاپ اول؛ تهران: انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
- ساتن، الول، رضاشاه کبیر، ایران نو، ترجمه: عبدالعظیم صبوری، چ افست علمی، تهران: بی تا
- سالنامه پارس، سال ۱۳۰۷: ۸-۷۵
- سند شماره ۶/ ۱۲۳۰۰۴-۸۰۰ سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
- سند نمره ۳۵۷۳/ ۲۹۱۰۰-۲ غ ۱۰۲ آ سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
- شفق سرخ، ۱۹، حمل ۱۳۰۳، سال سیزدهم، شماره ۱۲۲۸، ص ۱
- شفق سرخ، ۸، آبان ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۱۹، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۵، بهمن ۱۳۰۶، سال ششم، شماره ۹۲۱، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۲، آذر ماه ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۶۳۴، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۷، آبان ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۰۸۳، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۸، اسفند ۱۳۱۳، سال سیزدهم، شماره ۲۸۹۶، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۵، بهمن ۱۳۰۶، سال ششم، شماره ۹۲۱، ص ۲
- شفق سرخ، سال پنجم، ۱۹، مرداد ۱۳۰۵، شماره ۵۶۴، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۶، اردیبهشت ۱۳۰۸، سال هشتم، شماره ۱۲۰۲، ص ۲
- شفق سرخ، سال پنجم، ۱۹، آبان ۱۳۰۵، شماره ۶۲۶، ص ۲
- شفق سرخ، سال پنجم، ۲، آذر ۱۳۰۵، شماره ۶۳۴، ص ۲
- شفق سرخ، سال هفتم، ۱۲، مهر ۱۳۰۷، شماره ۱۰۶۰، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۶، آبان، سال ۱۳۰۶، شماره ۸۶۴، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۶، مهر ماه ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۰۷۰، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۱، فروردین ۱۳۰۸، سال هشتم، شماره ۱۱۷۴، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۹، تیر ۱۳۱۳، سال سیزدهم، شماره ۲۶۹۵، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۲، تیر ماه ۱۳۰۸، سال هشتم، شماره ۱۲۴۵، ص ۲
- شفق سرخ، ۴، آذر ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۶۳۶، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۰، آبان ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۰۲، ص ۴
- شفق سرخ، ۱۰، آذر ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۰۶، ص ۲
- شفق سرخ، ۲، آذر ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۶۳۴، ص ۲
- شفق سرخ، ۸، آذر ۱۳۰۶، سال ششم، شماره ۸۷۱، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۸، فروردین ۱۳۰۸، سال هشتم، شماره ۱۱۷۹، ص ۲
- شفق سرخ، ۸، بهمن ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۱۴۵، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۷، اسفند ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۶۳، ص ۲

- شفق سرخ، دی ماه ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۳۷، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۲ بهمن ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۴۷، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۲ مرداد ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۲۰۲۶، ص ۳
- شفق سرخ، اردیبهشت ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۳۱۸، ص ۲
- شفق سرخ، اول آذر ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۰۹۳، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۱ آذر ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۱۰۷، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۷ مرداد ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۵۶۳، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۰ فروردین ۱۳۰۸، سال هشتم، شماره ۱۱۸۱، ص ۲
- شفق سرخ، بهمن ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۱۳۴، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۷ آذر ۱۳۰۵، سال پنجم، شماره ۶۵۱، ص ۲
- شفق سرخ، سال چهارم، ۱۲ بهمن ۱۳۰۴، شماره ۴۴۷، ص ۲
- شفق سرخ، سال پنجم، ۱۴ اسفند ۱۳۰۵، شماره ۷۰۱، ص ۱
- شفق سرخ، ۱۱ بهمن ۱۳۰۶، سال ششم، شماره ۹۱۲، ص ۲
- شفق سرخ، ۲۴ مرداد ۱۳۰۷، سال هفتم، شماره ۱۰۲۷، ص ۲
- شفق سرخ، ۱۸ دی ۱۳۰۴، سال چهارم، شماره ۴۳۱، ص ۱
- شفق سرخ، سال چهارم، هفتم آبان ۱۳۰۴، شماره ۳۹۵، ص ۲
- شفق سرخ، سال چهارم، یازدهم تیر ۱۳۰۴، شماره ۳۵۱، ص ۲
- شفق سرخ، سال هفتم، ۲ مهر ماه ۱۳۰۷، شماره ۱۰۵۳، ص ۲
- شفق سرخ، سال ششم، ۲۹ بهمن ۱۳۰۶، شماره ۹۲۵، ص ۲
- شفق سرخ، سال ششم، ۳ اسفند، ۱۳۰۶، شماره ۹۲۷، ص ۲
- شفق سرخ، سال هشتم، ۱۶ اردیبهشت ۱۳۰۸، شماره ۱۲۰۲، ص ۲
- شفق سرخ، سال هفتم، ۷ بهمن ۱۳۰۷، شماره ۱۱۳۷، ص ۲
- شفق سرخ، سال هشتم، ۲۸ فروردین ۱۳۰۸، شماره ۱۱۸۸، ص ۲
- شفق سرخ، سال چهارم، ۱۸ دی ۱۳۰۴، شماره ۴۳۱، ص ۲
- شفق سرخ، سال هشتم، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۰۸، شماره ۱۱۹۸، ص ۲
- کمیسیون ملی یونسکو، ۱۳۴۳، ج ۲: ۱۴۰۴
- مختاری، اصفهانی، رضا (۱۳۸۰)، اسنادی از انجمن های بلدی، تجار و اصناف (۱۳۲۰-۱۳۰۰ هـ ش)، ج ۱، چ ۱، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران
- میرزا صالح، غلامحسین؛ یادداشت های روزانه سلیمان بهبودی در: رضاشاه، خاطرات سلیمان بهبودی، شمس پهلوی، علی ایزدی؛ چاپ اول؛ طرح نو؛ تهران: ۱۳۷۲
- Morton, Rosalie Slaughter, A Doctor's Holiday in Iran, (۱۹۴۰), Funk & Wagnalls Company, New York and London, First Edition

Welfare and Health during Reza shah's Reign as reported by the Newspaper Shafagh-e- sorkh

Elham Malekzadeh*

Abstract

Charitable institutions developed and increased after the constitutional revolution of ۱۹۰۶. These institutions were considered as representative of a modern social order and an example of a new development. After the fall of the Qajar dynasty, the government of Reza Shah took a more active role in health and welfare by institutionalizing charitable foundations. Charitable

* History Faculty Member of Institute for Humanities and Cultural Studies

institutions advertised in newspapers which were one the government's forums of propaganda.

The newspaper Shafaq-e Sorkh, one of the more important publications of the Reza Shah era, focused on the socio political questions and also paid constant attention to the development of charitable institutions. This newspaper is thus a rich source of information on charitable foundations and their organizations.

The present article analyzes articles in Shafaq-e Sorkh which help to illustrate social conditions in early twentieth century Iran and the modernizing role of the government.

Key words

charitable institutions, welfare, health, Reza Shah era, Shafaq-e Sorkh, government policies.